

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1	
ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ ТА ПРЕДМЕТУ ТЛУМАЧЕННЯ	8
1.1 Адміністративно-процесуальні норми як об'єкт тлумачення	8
1.2 Поняття та категорії адміністративного судочинства як предмет тлумачення	31
РОЗДІЛ 2	
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ ТА КАТЕГОРІЙ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА	64
2.1 Тлумачення норм права: поняття та сутність. Співвідношення тлумачення із суміжними правовими поняттями та категоріями	64
2.2 Особливості тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства. Тлумачення оціночних понять адміністративного процесу	95
2.3 Мета, завдання та функції тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства	110
РОЗДІЛ 3	
ПРИНЦИПИ ТА СПОСОБИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА, ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРАВИЛЬНОГО З'ЯСУВАННЯ ТА РОЗ'ЯСНЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ ТА КАТЕГОРІЙ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА	127
3.1 Наукові погляди про принципи та способи тлумачення норм права	127
3.1.1 Принципи тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства	128
3.1.2 Система способів тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства	156
3.2. Філологічне та контекстуальне тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства: поняття, прийоми та правила	170

3.3. Історико-політичне та системне тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства: поняття, прийоми та правила	188
---	-----

РОЗДІЛ 4

ЗНАЧЕННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЬТЬ ТА КАТЕГОРІЙ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ДЛЯ ПРАВАЗАСТОСОВЧОЇ ПРАКТИКИ ТА ЕФЕКТИВНОГО СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ У ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ	210
---	------------

4.1. Людиноцентризм як ціннісна основа тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства	210
4.2. Вплив практики Європейського суду з прав людини на тлумачення норм адміністративно-процесуального права України, що містять поняття та категорії	248

ВИСНОВКИ	294
---------------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	300
---	------------

ПЕРЕДМОВА

Ефективна реалізація прав особи у публічній сфері є одним з важливих чинників, що підтверджує наявність високих стандартів публічного адміністрування в Україні, є запорукою побудови та існування правової держави, розвиненого громадянського суспільства. У свою чергу, умовами ефективності вказаного правореалізаційного процесу є реальна гарантія судового захисту прав і свобод особи у сфері публічно-правових відносин, достатній рівень захищеності особи від порушень з боку суб'єктів владних повноважень та дієвий механізм юридичної відповідальності.

Спрямованість адміністративного судочинства на справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин ґрунтується на Конституції України, загальних та галузевих принципах адміністративного процесу, положеннях Кодексу адміністративного судочинства України (далі за текстом – КАС України), в тому числі і тих, в яких закріплено правові поняття та категорії. Разом з тим, результати правозастосування свідчать, що інтерпретація окремих понять та категорій (особливо оціночного характеру), неоднозначність їх трактування в джерелах адміністративно-правової доктрини призводять до низки проблем прикладного змісту, вирішення яких має значення як для уніфікації правозастосовчої практики у сфері адміністративного судочинства, так і для правильного наукового осмислення вказаної процесуальної діяльності.

У різні історичні періоди становлення та розвитку адміністративно-правової доктрини проблематика тлумачення норм права, у тому числі й адміністративно-процесуальних, привертала увагу багатьох вчених-юристів. Зокрема, цими питаннями займалися В. Б. Авер'янов, С. С. Алексєєв, О. М. Бєляєва, Ю. П. Битяк, О. Г. Бондар, Є. В. Васьковський, Ю. Л. Власов, М. М. Воппенко, В. В. Доненко, О. В. Капліна, В. Я. Карабань, М. С. Кельман, Т. О. Коломєєць, В. В. Копейчиков, О. П. Корєнєв, М. М. Коркунов, О. І. Костенко, М. В. Котенко, М. П. Кучерявенко, В. В. Лазарєв, П. І. Люблінський, П. С. Лютіков, М. М. Марченко, Л. Г. Матвєєва, Р. С. Мельник, Ж. М. Мельник-Томенко, Д. М. Михайлович, Й. В. Михайловський,

М. П. Молибога, П. О. Недбайло, А. С. Піголкін, С. П. Погребняк, С. В. Прийма, Д. В. Приймаченко, П. М. Рабінович, О. П. Рябченко, І. Л. Самсін, А. О. Селіванов, В. М. Сирих, О. Ф. Скакун, І. Д. Сліденко, Ю. Г. Ткаченко, Ю. М. Тодика, Є. М. Трубецької, С. Є. Федик, М. В. Цвік, О. Ф. Черданцев, Л. І. Чулінда, А. С. Шабуров, С. В. Шевчук, Г. Ф. Шершеневич та ін.

Тлумачення норм адміністративно-процесуального права було предметом досліджень дисертаційного та монографічного рівня, виконаних О. І. Костенко («Тлумачення актів адміністративного законодавства», 2011 р.), Т. І. Фулей («Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві», 2015 р.), Г. В. Мойсеєнко («Оціночні поняття в адміністративному судочинстві України», 2017 р.), Ж. М. Мельник-Томенко («Застосування практики Європейського суду з прав людини при тлумаченні загальних принципів адміністративного судочинства», 2020 р.) та ін.

Разом з тим, варто відзначити, що, незважаючи на неспростовну наукову глибину вказаних робіт, жодна з них безпосередньо не торкається засад тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства, його мети, завдань, функцій та способів, не аналізує вказану проблематику під кутом зору філософії людиноцентризму, що суттєво актуалізує обраний автором вектор дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що монографія є одним з перших у вітчизняній адміністративно-правовій науці цілісним комплексним дослідженням, присвяченим визначенню кризь призму правових цінностей та філософії людиноцентризму концептуальних засад тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес і можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – при проведенні наукових семінарів, наукових досліджень;

- правотворчості – для підготовки пропозицій до діючого адміністративно-процесуального законодавства України, у тому числі формулювання легальних дефініцій понять та категорій;
- правозастосовчій діяльності – з метою вдосконалення діяльності адміністративних судів;
- навчальному процесі – під час підготовки навчальної літератури, навчальних програм, навчально-методичних матеріалів, при викладанні лекцій, під час проведення семінарських і практичних занять з дисциплін «Адміністративний процес», «Адміністративне судочинство», «Теоретичні проблеми адміністративного судочинства».

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ТЕОРЕТИКО–ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ ТА ПРЕДМЕТУ ТЛУМАЧЕННЯ

1.1 Адміністративно-процесуальні норми як об'єкт тлумачення

Одержанню оновленого та якомога більш прогресивного наукового знання про тлумачення понять та категорій адміністративного судочинства неодмінно передують визначення та докладна характеристика правового явища, навколо якого розгортається діяльність, спрямована на його тлумачення. Досягнення цілісного та правильного розуміння об'єкта тлумачення є вкрай необхідним для якісного правозастосування та формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо, насамперед, шляхів вдосконалення доктринальних уявлень про ідеологічний та інструментальний аспект тлумачення.

Зважаючи на вищевикладене та з урахуванням мети даного дослідження, першочерговим завданням є наукове опрацювання з урахуванням здобутків загального вчення про право та доктрини адміністративного права найбільш істотних аспектів порушеної проблематики, зокрема розкриття змісту й обсягу поняття «об'єкт тлумачення» та його співвідношення із суміжними поняттями, висвітлення практичного значення розуміння об'єкта тлумачення, з'ясування ієрархічної структури об'єктів тлумачення з метою формування комплексного уявлення про них як про єдину систему та встановлення загальних правил визначення об'єкта тлумачення в кожному конкретному випадку.

Розпочинаючи дослідження теоретичних аспектів вказаного питання, насамперед, зауважимо, що за змістом визначень, наведених на сторінках Академічного тлумачного словника української мови, слово «об'єкт» може мати декілька значень: 1) пізнана дійсність, що існує поза свідомістю людини і незалежно від неї; 2) явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага; 3) предмет наукового і т. ін. дослідження, спеціальної зацікавленості, компетенції; 4) певна одиниця [1, с. 495].

Об'єктом тлумачення, відповідно до підходу, що панує у правовій доктрині, визнаються правові норми (норми права). Зокрема, М. І. Козюбра, висловлюючись щодо статичного і динамічного підходів до тлумачення правових норм, зазначив, що статичний підхід полягає у тому, що суб'єкт тлумачення має тлумачити норми права, виходячи із того, що їх зміст залишається незмінним, тобто таким, яким його виклав у тексті закону сам законодавець [2, с. 182; 3, с. 5]. Подібної позиції дотримується й І. Д. Шутак, який, вивчаючи юридичну техніку тлумачення норм права, звернув увагу на те, що тлумачення норм права обумовлюється необхідністю правотворчої і правозастосовної діяльності. Підхід, згідно з яким тлумаченню мають піддаватись тільки незрозумілі норми права, а зрозумілі ж не вимагають тлумачення, є спірним. Адже для того, щоб з'ясувати, чи певна норма є зрозумілою, потрібно її розтлумачити. Необхідність тлумачення зумовлена ще й можливими протиріччями між формою і змістом норм права [4, с. 18].

Разом із тим, слід взяти до уваги те, що одним із найбільш ґрунтовних практично-орієнтованих досліджень з приводу правотлумачної діяльності є новітнє вчення про тлумачення правових актів, яке водночас не веде мови про тлумачення норм права, а лише веде мову про тлумачення правових актів для встановлення їх дійсного змісту [5]. Більше того, маємо підстави стверджувати про те, що цей підхід має деякі внутрішні суперечності. Так, згідно із уявленнями, що мають найбільш широке визнання серед представників наукового співтовариства, сутністю норми права є те, що вона є правилом поведінки, особливістю якого є, насамперед, його загальнообов'язковість, формальна визначеність,

запровадження (санкціонування) та забезпечення державою, що обумовлює його статус найбільш впливового соціального регулятора. Однак, правозастосовна практика та матеріали наукових досліджень засвідчують те, що правило поведінки, що встановлює права та обов'язки учасників конкретних індивідуально визначених правовідносин та безпосередньо чинить регулятивний або правоохоронний ефект, хоча й існує об'єктивно, проте набуває змісту в результаті його тлумачення і застосування.

Яскравим підтвердженням вищевикладеного може слугувати правова позиція про доцільність направлення справи на новий розгляд, сформульована Великою Палатою Верховного Суду (далі – ВП ВС) під час розгляду справи № 2-16552/10. Особлива увага має бути приділена міркуванням ВП ВС щодо того, що зважаючи на те, що з моменту розгляду справи у суді першої інстанції минув значний проміжок часу, а направлення справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції потягне за собою ще більш надмірну тривалість судового розгляду, керуючись принципом верховенства права та з метою реалізації положень ст. 46 Конституції України щодо недопущення обмеження конституційного права громадян, які потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави на достатній життєвий рівень, права у цій справі підлягають захисту шляхом скасування судових рішень судів апеляційної та касаційної інстанцій із залишенням в силі рішення суду першої інстанції [6].

Осмысливши наведене, звернемо увагу на те, що положення статей 345, 356, 359, 361, 369 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [7], якими керувався Верховний Суд у цій справі, прямо не встановлюють повноважень щодо скасування рішень касаційного та апеляційного судів і залишення в силі рішення суду першої інстанції. Більш того, КАС України не вказує на те, яке саме рішення може прийняти Верховний Суд за результатами розгляду справи в порядку перегляду із виключних підстав. У зв'язку із цим слід звернути увагу на те, що в даному випадку суд, відповідно до його посилання, керувався принципом верховенства права, визначаючи власні повноваження.